

ГРА ЯК МЕТОД АКТИВНОГО НАВЧАННЯ У ФОРМУВАЛЬНОМУ ТВОРЧОМУ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Гра як метод навчання використовується з давніх часів. Це питання цікавило багатьох дослідників, зокрема Г. Аврахову, І. Боберського, В. Верховинця, С. Гайдучка, В. Гнатюка, Т. Самотулку, О. Суховерську, О. Федоренка та ін. [1–5].

Мета статті – розкрити гру як метод у формувальному творчому освітньо-виховному середовищі.

Так, швейцарський психолог Е. Клаперд сформулював ідею про розвиток саморозгортання задатків дитини через механізм гри й наслідування. У вітчизняній педагогіці та психології теорію гри розробляли М. Бахтін П. Болонський, Л. Виготський, Б. Ельконін, А. Леонтьєв, А. Макаренко та ін. [6–10]. Учені і практики сходяться на думці про те, що гра є провідним видом діяльності дитини, що саме в ній можна знайти резерви, які дають змогу ненасильницьки здійснити адекватний розвиток мислення дитини. Д. Кавтарадзе визначає гру як спосіб групового діагностичного дослідження діяльності, як школи життя та практики розвитку дітей. В. Сухомлинський наголошував: “Дитина має справжнє емоційне і інтелектуальне життя тільки тоді, коли вона живе в світі ігор, казки, музики, фантазії, творчості. Без цього вона не краща за здавлену квітку” [11, с. 49].

На думку Й. Гейзинги, творчість, як і будь-яка діяльність, виникає й розгортається у грі і як гра. Л. Галіцина наголошує, що необхідною умовою гри, як і будь-якої творчості, є спонтанне й розкуте вивільнення “енергії” [9, с. 5]. Сенсорний розвиток дитини в дидактичній грі відбувається в нерозривному зв’язку з розвитком у неї логічного мислення як пізнавального процесу словесно-логічного, наочно-дієвого, сенсорно-моторного вияву. Існують різні погляди на гру як активну діяльність. Наведемо деякі з них:

- Д.Н. Узнадзе розглядає гру як форму психогенної поведінки, тобто внутрішньо властивого іманентного компоненту особистості;
- Л.С. Виготський висловлюється про гру як “простір” внутрішньої соціалізації дитини, засіб засвоєння соціальних установок;
- А.Н. Леонтьєв розглядає гру як свободу особистості в уяві, “ілюзорну реалізацію нереалізованих інтересів”;
- Дж. Піаже вбачає розвиток гри в послідовних фазах, основною з яких є функціональна або сенсорно-моторна, пов’язана з практикою. “Гра – це не позбавлена змісту, несерйозна забава, а суттєва творча діяльність, в якій дитина проходить внутрішні зміни – фізичні, психологічні та суспільні. І таким чином у грі й іграми зростає дитина” [2, с. 26];

– П. Гіллеспі підкреслює, що суттєвою рисою ігор є наявність чогось важливого, вартісного, за що й змагаються. Тому, на його думку, для дитини розважальний аспект в ігровій діяльності превалує;

– Г. Гетцер зазначав, що гра є не лише своєрідною діяльністю, але й значущим процесом внутрішнього перевтілення;

– Гайзінх зауважував, що гра – інтегральна частина нашого життя, наша життєва потреба;

– Б.Ф. Гаєв розглядає ігрову дію як процес виховання, в якому відводиться велика роль батькам [12].

За характером використовуваного матеріалу дитячі ігри умовно поділяють на ігри з предметами, настільно-друковані та словесні. За розвивальною спрямованістю – на ігри-вправи, ігри-змагання, образно-рольові, сюжетно-рольові ігри, пізнавальні, режисерські, ігри-фантазування, сюжетно-відображальні. Всі названі види ігор належать до активної форми навчання, оскільки надають можливість кожному виявити себе в діяльності з іншими. За К. Ушинським, гра для дитини – це дійсність, в якій вона живе, і сліди цього життя глибоко западають у її пам'ять. А психолог Д. Ельконін, вважає, що гра є арифметикою сигнальних відносин. Дієві відносини дитини з навколишнім середовищем можуть бути пасивними й активними. Пасивна діяльність не сприяє успішному розвитку. В активній діяльності дитина не тільки маніпулює, перетворює дії інших, а й володіє власними діями, самостійно виконує доступні за віком завдання. Кожному вікові, як своєрідному і якісно специфічному періоду життя, відповідає певний тип провідної діяльності. Їх зміни характеризують зміну вікових періодів, а наступність підтверджує єдність психічного розвитку людини. Це своєрідна школа соціалізації дитини. Єдність ігрових та реальних відносин допомагає створити моральну спрямованість поведінки дитини. Принципи, на яких заснована дитяча гра, мають багато спільного з основними принципами навчання в школі. В.І. Логінова відносить до цих принципів такі:

- розвивального навчання;
- доступного навчання;
- елементності та послідовності;
- свідомості й активності дітей у засвоєнні та застосуванні знань;
- індивідуального підходу до дітей;
- міцності знання.

Г.К. Селевко зазначає, що ігрова діяльність виконує певні функції, а саме: розважальну, комунікативну, самореалізаційну, ігротерапевтичну, діагностичну, корекційну, інтернаціональної комунікації, соціалізації [10, с. 23].

Більшості ігор (за С.А. Шмаковим) властиві чотири головних риси:

– вільна розвивальна діяльність, застосовувана виключно за бажанням дитини заради задоволення від самого процесу діяльності, а не тільки від результатів;

- творчий характер (вживається навіть термін “поле творчості”);
- емоційна піднесеність діяльності, суперництво, загальність;

- наявність прямих або опосередкованих контактів учасників;
- відображення змісту гри, логічної та часової послідовності розвитку [13, с. 49–50].

“Специфіку ігрової технології великою мірою визначає ігрове середовище” [8, с. 24]. При застосуванні в навчальному процесі ігор створюється позитивно-емоційний фон, умови для образного мислення через виконання імітаційних вправ у поєднанні зі словесно-пісенним супроводом, активізується формування рухових навичок на основі мовленнєвих зв’язків.

Використовуються три основних аспекти слова “гра” (за класифікацію Е. Еріксона):

1. Гра як психологічний організм прояву нашого “Я”.
2. Гра як активна діяльність дитини згідно з правилами.
3. Гра як навчально-виховний процес.

За визначенням Т. Самотулки, “гра – це спонтанна, природжена, повна радості, своєрідна діяльність дитини, яка відбувається не заради якої-небудь спільної мети, а з власної внутрішньої спонуки, для власного задоволення, для елементарної дії” [2, с. 46].

Про те, що гра як діяльність має давню історію, свідчить існування ігрових історичних комплексів, таких, як: “Захисники рідного вогнища” (для семирічних дітей – 1946 р.) ігри княжої доби, “Отрок” (1951 р.) – ігри козацько-гетьманської доби, “Джура” (1954 р.) народні ігри та забави; “Орлиний Круг” (1947 р.) народні ігри; “Орлик” – для дітей 8–9 років (1956 р.) – новітнього часу. Після закінчення гри діти отримують нагрудний знак “Найспритнішому”, “Найкмітливішому”. Головне, щоб жодна дитина не залишилася без уваги.

Слід також вказати на існування просвітньо-молодіжних товариств “Пласт”, “Сокол”, “Луч”, “Січ”, які функціонували на Прикарпатті на початку ХХ ст. Не менша роль їх у сучасному вихованні учнів унаслідок перебудови в “навчально-виховному процесі на основі нових навчальних програм, які містять спеціально відібрані народні ігри і забави” [14, с. 16]. Взв’язавши на себе виконання тієї чи іншої ролі в грі, дитина керується її правилами, підкоряє виконанню цих правил свою імпульсивну поведінку. Адже дитяча гра – це вид діяльності, що полягає у відтворенні ігрових елементів для дорослих та відносин між ними, спрямованих на орієнтацію та пізнання предметної й соціальної діяльності; один із засобів фізичного, психічного та морального виховання. Мотивація ігор у самому процесі виконання даної діяльності, як правило, має груповий характер. Група дітей, які грають, виступає щодо кожного окремого учасника як організуюче начало, яке санкціонує та підтримує виконання взятої дитиною ролі.

Дидактична гра як одна з форм навчального впливу дорослого на дитину має дві цілі: навчальну (мета дорослого) та ігрову (мета дитини). Важливо, щоб ці дві цілі доповнювали одна одну та забезпечували засвоєння програмного матеріалу, розвиваючи здатність концептувати мислення, знаходити позитивний вихід з будь-якої ситуації, відкривати у звичайному предметі несподівані можливості.

Аналіз та ранжування результатів програмованого дослідження факторів розвитку мислення дітей з використанням дидактичних ігор здійснено за методикою складання оповідання за картинкою (Р.Р. Калініна) (табл. 1, 2).

Таблиця 1

**Визначення рівня розвитку словесно-логічного мислення дітей
(початок експерименту)**

№ з/п	Прізвище, ім'я дитини	Бали	Рівень розвитку
1		1	Низький
2		2	Середній
3		3	Високий
4		2	Середній
5		2	Середній
6		1	Низький
7		1	Низький
8		2	Середній
9		1	Низький
10		3	Високий

Таблиця 2

**Визначення рівня розвитку словесно-логічного мислення дітей
(кінець експерименту)**

№ з/п	Прізвище, ім'я дитини	Бали	Рівень розвитку
1		2	Середній
2		2	Середній
3		3	Високий
4		2	Середній
5		2	Середній
6		2	Середній
7		2	Середній
8		2	Середній
9		2	Середній
10		3	Високий

Під факторами оцінювання розуміємо набір характеристик оцінюваного, який дає змогу одержати адекватне уявлення про нього, а під показниками – ступінь вираженості цих характеристик. Крім того, необхідно виділити таке ключове поняття, як критерій оцінювання – межа, за якою стан фактора оцінювання буде задовольняти певні вимоги. Згідно із цими правилами виявлено: показник високого рівня розвитку не змінився – його продемонстрували два учні. Значно покращився середній рівень розвитку – з чотирьох до восьми.

Низький рівень на кінець експерименту не був продемонстрований жодним учнем, тоді як на його початку він був у чотирьох учнів.

Організуючи індивідуальну дидактичну гру, ми прагнули створити найсприятливіші умови індивідуального спілкування дітей, з'ясували причини відставання окремих з них, багаторазово проводили практичні дії, підвищуючи рівень розвитку кожного учня.

Виділимо основні компоненти гри:

1. Уміння дитини самостійно організувати гру.
2. Здатність увійти в роль.
3. Емоційний відтінок у діяльності.
4. Узгодженість своїх дій з діями інших учасників.
5. Здатність виявити самостійність, імпровізувати.

Уміння дітей оцінювали за трибальною системою:

- 1) високий – від 13 до 15 балів;
- 2) середній – від 8 до 12 балів;
- 3) низький – від 5 до 7 балів.

Результати спостережень подано в табл. 3 та на рис.

Таблиця 3

Участь дитини в ігровій діяльності

№ з/п	Прізвище, ім'я дитини	Критерії спостережень					Загальна кількість балів
		Уміння дитини самостійно організувати гру	Здатність увійти в роль	Емоційний відтінок у діяльності	Узгодженість своїх дій з діями інших учасників	Здатність виявити самостійність, імпровізувати	
1		3	3	3	3	3	15
2		2	2	3	3	2	12
3		3	2	1	2	2	10
4		3	2	3	3	3	14
5		2	2	2	3	2	11
6		3	1	1	2	2	9
7		2	2	2	3	3	12
8		2	2	2	2	2	10
9		3	3	3	3	2	14
10		2	3	3	3	2	13

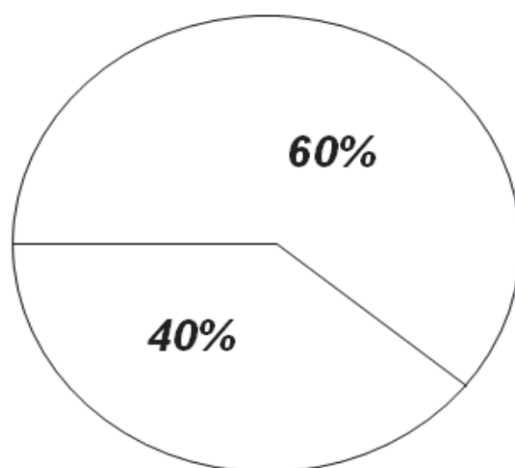

Рис. Ступінь сформованості якостей особистості

Наведені дані показують, що 40% дітей мають високий рівень сформованості особистісних якостей прояву в ігровій діяльності, 60% – середній. З низьким рівнем не виявлено жодного учня, що свідчить про захопленість усіх дітей грою як активною формою самореалізації:

Корисним є проведення тестів для батьків “Я – дитина”.

Мета: підвищення сензитивності до дитини та її проблем.

Методика проведення: ведучий пропонує батькам згадати, яку гру в дитинстві вони любили найбільше. Запропонуйте іншим батькам пограти в неї, причому ви виконуєте роль дитини з реалізацією її справедливих вимог, визнанням її лідерства, рівноправного діалогу з приводу використовуваних у грі правил, прагненням користуватися дитячим мовним арсеналом у процесі комунікації.

Висновки. Таким чином, ігрова діяльність є активним проявом особистості. У ній гармонізується стан людини, нейтралізуються наслідки стресу, розвиваються творчі здібності, здійснюється здоровий вплив на весь організм, відносини із соціальним оточенням спрямовуються в конструктивне русло, полегшується контакт із власною сутністю, з внутрішнім “Я”, збільшуються можливості включення до процесу творчої імпровізації з максимально можливою самореалізацією, саморозвитком і самотворчістю, зростають прояви цілеспрямованої творчої активності, осмислення й визначення можливостей і життєвих цілей. Саме в грі відбуваються значні зміни в психіці дитини, які є підготовчим етапом нової, вищої стадії розвитку й саморозвитку. Цінність гри як виховного засобу середовища полягає в тому, що, впливаючи на колектив дітей, об’єднаних спільною грою, педагог впливає й на кожен окрему дитину. Організуючи життя в грі, вихователь формує не тільки ігрові відносини, а й реальні, закріплюючи корисні звички норм поведінки дітей у різних умовах та поза грою.

Література

1. Боберський І. Рухові ігри і забави / І. Боберський. – Нью-Йорк : Січовий базар, 1917. – 134 с.
2. Самотулка Т. Історія України в іграх / Т. Самотулка. – Київ ; Нью-Йорк, 1995. – 348 с.
3. Аврахова Г. Гра в залізного ключа (Народні дитячі ігри, пісні та казки в записях Лесі Українки) / Г. Аврахова. – К. : Веселка, 1972. – 341 с.
4. Суховерська О. Рухові забави й ігри / О. Суховерська. – Львів, 1924. – 417 с.
5. Федоренко О. Ігри та розваги / О. Федоренко. – К. : Радянська школа, 1957. – 387 с.
6. Выготский А.С. Избранные психологические произведения / А.С. Выготский. – М. : Наука, 1987. – 528 с.
7. Леонтьев А.Н. Мышление. Философская энциклопедия / А.Н. Леонтьев. – М. : Мысль, 1964. – 45 с.
8. Эльконин В. Психология игры / В. Эльконин. – М. : Владос, 2001. – 248 с.
9. Галіцина Л. Крила для мрії. Літературний практикум : 9-11 клас / Л. Галіцина. – К. : Шкільний світ, 2008. – 112 с.
10. Селевко Г.К. Игровые технологии / Г.К. Селевко // Школьные технологии. – 2006. – № 4. – С. 23–42.

11. Сухомлинський В. Гаряча квітка. Повне збір. творів / В. Сухомлинський. – К. : Веселка, 1978. – Т. 3. – 649 с.
12. Баєв Б.Ф. Чи знаєте Ви свою дитину? / Б.Ф. Баєв. – К. : Радянська школа, 1979. – 112 с.
13. Шмаков С.А. От игры к самовоспитанию : сб. игр-коррекций / С.А. Шмаков, Н.Я. Безбородова. – М. : Новая школа, 1995. – 154 с.
14. Воробей Г. Народні ігри та забави у формуванні фізичного гарту молодших школярів етнографічних груп Прикарпатського краю : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Г. Воробей. – К., 1997. – 19 с.
15. Приходченко К.І. Творче освітньо-виховне середовище загальноосвітнього закладу гуманітарного профілю : монографія / К.І. Приходченко. – Донецьк : Донеччина, 2007. – 640 с.
16. Приходченко К.І. Моделювання творчого освітньо-виховного середовища в закладах гуманітарного профілю / К.І. Приходченко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. праць / [ред. кол. : Т.І.Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запорожжя, 2007. – Вип. 41. – С. 291–298.
17. Приходченко К.І. Роль народних ігор та забав у формуванні духовних і фізичних якостей особистості / К.І. Приходченко. – Донецьк : ДІСО, 2006. – С. 21–28.
18. Приходченко К.І. Створення творчого освітньо-виховного середовища : посібник / К.І. Приходченко. – Донецьк : ДонДУ, 2003. – 50 с.
19. Приходченко К.І. Модель творчого освітньо-виховного середовища : метод. рекомендації / К.І. Приходченко. – Донецьк : ДонДУ, 2003. – 18 с.

ПРИХОДЧЕНКО О.В.

ВИКЛАДАННЯ КУРСУ “ОСНОВИ ЗДОРОВ’Я” (10–12 КЛАСИ) ЗА АВТОРСЬКОЮ ПРОГРАМОЮ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Питання формування здорового способу життя населення України є наріжним у сьогоднішній день. Спеціальну увагу цій проблемі приділяють навчальні заклади різних рівнів. Посилення акцентів на навчання різних аспектів формування здорового способу життя та навичок збереження здоров’я зумовлено ухваленням Концепції формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя дітей та молоді, розробленої Міністерством освіти і науки.

Проблему профілактичної та просвітницької роботи, пов’язану із збереженням, зміцненням здоров’я, запобіганням та усуненням хвороб вивчали О. Артюх, О. Балакірева, В. Біттенський, П. Ганушкін, В. Глушков, С. Громбах, Л. Грін, С. Дворяк, С. Діде, М. Крейтер, А. Личко, К. Парtridge, В. Грін, Б. Симонс-Мортон, Б. Херсонський, О. Яременко та інші [1–8].

ВООЗ визначає здоров’я як стан повного фізичного, духовного й соціального благополуччя, а не лише як відсутність хвороб або фізичних вад. Здоровий спосіб життя – “це все в людській діяльності, що стосується збереження і зміцнення здоров’я, все, що сприяє виконанню людиною своїх людських функцій через діяльність з оздоровлення умов життя – праці, відпочинку та побуту” [9, с. 11].